

О. О. Кагало

Карпати (Карпатські гори)

КАРПАТИ (КАРПАТСЬКІ ГОРИ) – гірський масив у Центральній і Східній Європі.

Довжина близько 1500 км, ширина до 500 км. Загальна площа близько 190 тис. км². Карпати – друга у Європі за протяжністю (після Скандинавських гір – 1700 км) та площею (після Альп – близько 195 тис. км²) гірська система. Карпати сформовані низкою гірських хребтів, розташованих на території 8-ми країн: Чехії (3 % площі гір), Австрії (1 %), Словаччини (17 %), Польщі, України (по 10 %), Угорщини (4 %), Румунії (53 %) та Сербії (2 %). Карпати беруть початок поблизу Братислави, оточують півкільцем Середньодунайську рівнину і Трансильванське плато, закінчуються поблизу геологічної пам'ятки «Залізні ворота» між Румунією та Сербією на Дунаї.

Найвища частина Карпат – Татри (на прикордонні Словаччини й Польщі), де знаходиться найвища вершина Карпат – Герлаховський пік (2655 м над рівнем моря). Середні висоти гір становлять 800–1200 м над рівнем моря. Вершини понад 2000 м знаходяться лише на території Словаччини, Польщі, України (південно-східна частина) та Румунії, а понад 2500 м – Словаччини, Польщі й Румунії. Карпати – частина Головного європейського вододілу між Північною Атлантикою (Балтійським і Північним морями) та Середземним і Чорним морями. У складі Карпатської гірської системи традиційно виділяють такі орографічні складові: Західні Карпати (Чехія, Словаччина, Польща), Східні Карпати (Польща, Україна, Угорщина, Румунія), Південні Карпати (Румунія, Сербія), Західно-Румунські гори (Апусени) й Трансильванське плато.

Походження назви «Карпати» однозначно не встановлене. Вперше трапляється у творах Геродота (5 століття до нашої ери) як назва однієї з приток Дунаю – Капріс. Як назва гір уперше згадується у Клавдія Птолемея (2 століття нашої ери). У працях арабських вчених трапляється як Карбад. У давньоугорських літературних пам'ятках Карпати відомі як Руські гори. Найімовірніше слово «Карпати» утворене від протоіндоєвропейських коренів *sker-/ker-*, від яких походять албанське *karë* (скеля) та слов'янське *скала*, через назву дакійського племені карпів («ті, хто живуть у горах»), які в давні часи населяли територію Східних Карпат. Давнє польське слово *karpa* означає значні нерівності, підводне каміння, великі стовбури або коріння, а також сучасне *skarpa* – гостра скеля або вертикальний

гірський ландшафт.

Карпати утворюють північно-східну гілку Альпійської складчастої геосинклінальної області Європи. У їхньому складі виділяють низку великих структурних елементів північно-західного та південно-східного простягання, розділених насувами: *Передкарпатський прогин*, [Зовнішні Карпати](#), Внутрішні Карпати, [Закарпатський прогин](#). Карпатська гірська система утворилася в період альпійської епохи горотворення (від кінця мезозойської ери), сформувалася на основі давнього фундаменту (брилово-складчастого) впродовж середнього й пізнього кайнозою. Порооди цього фундаменту належать до допалеозойської та палеозойської ер, залягають на глибині 10–15 км. Наприкінці палеогенового періоду чітко сформувалися 2 гірські пасма, які відповідають Зовнішнім Карпатам. Внутрішні Карпати були представлені Пієнінськими та Мармароськими стрімчаками. На південний захід від них – Закарпатський прогин з Вигорлат-Гутинською вулканічною грядою. Ще південніше, у районі Берегівського низькогір'я, проліг Припаннонський глибинний розлом, що відділяє Карпати від Угорської міжгірської улоговини. Між Внутрішніми і Зовнішніми Карпатами наприкінці палеогенового періоду існував морський басейн. Внаслідок вулканічної діяльності, що відбувалася в Карпатах в антропогеновий період, у південно-західній частині виникло Вулканічне пасмо. Про недавню вулканічну діяльність Вигорлат-Гутинської вулканічної гряди свідчать мінеральні джерела, а в горах Калиман-Харгита – гарячі джерела. Карпати – сейсмічно активні гори. Епіцентри землетрусів здебільшого виникають у горах Вранча у Румунії. Загалом Карпати мають складчасто-покровну будову, для якої характерне накладання порід одна на одну й на Передкарпатський прогин. У четвертинний період Карпати зазнали часткового зледеніння. Відповідні реліктові геоморфологічні утворення представлені у вигляді карів, льодовикових цирків, моренних відкладів у долинах гірських потоків. У Карпатах відсутні постійні льодовики й сніжники. Тут беруть початок великі водні артерії Європи: *Тиса*, [Дністер](#), *Прут*, *Сян*, *Вісла*, *Черемош*, а також частково [Дунай](#) (значна кількість його приток) та інші.

Карпати – осередок існування найбільших європейських популяцій бурого ведмеда, вовка, рисі, козиці звичайної. Для фауни регіону характерна низка ендемічних видів. Рослинний світ Карпат охоплює понад третину видового складу флори судинних рослин Європи, зокрема 250–370 (за різними оцінками) ендемічних таксонів. У Карпатах – найбільші у Європі (крім Росії) площі природних лісів (250 тис. га), основна частина яких розташована на території Румунії, України та Словаччини.

Карпати українські

Карпати українські (К. у.) – частина гірської системи Східних Карпат на заході України. Площа 37 тис. км² (3,5 % тер. України, 10 % – Карпат). Від верхів'я *Сяну* до витоків *Сучави* простягаються пасмом на 280 км завдовжки та на понад 110 км завширшки. Займають тер.

Закарп., частково Львів., Івано-Фр. та Чернів. обл. Гір. хребти розділені поздовж. улоговинами й розмежовані глибокими попереч. долинами. Абсолютні висоти гір. системи коливаються від 120–400 м над р. м. біля підніжжя гір, до 500–800 м над р. м. у міжгір. улоговинах та до 1500–2000 м над р. м. уздовж осн. хребтів. Усі найвищі вершини – [Говерла](#) (2061 м, найвища точка України), [Бребенескул](#) (2032 м), [Піп-Іван](#) (2028 м), [Петрос](#) (2020 м), [Гутин-Томнатик](#) (2016 м), [Ребра](#) (2001 м) – зосереджені на масиві *Чорногора*.

Гір. хребти К. у. витягнуті з Пн. Зх. на Пд. Сх., що збігається з простяганням тектон. структур і відповідних їм орогр. елементів. Щодо геоструктури К. у. відповідають Карпат. покривно-складчастій споруді. У геол. будові переважає крейдово-палеоген. фліш, трапляються юрські вапняки, палеозой. кристалічні сланці. Неоген. вулканогенні утворення представлені андезитами, базальтами та їхніми туфами. Згідно з геоморфол. районуванням ця тер. належить до Укр.-Карпат. геоморфол. області денудац.-тектон. гір.

З корис. копалин найбільше значення мають нафта, природ. газ, озокерит, сірка, кам'яна й калійна солі, цеоліти, жильні золото-поліметалічні й баритові родовища, алуніти, каоліни, перліти, бентонітові глини, мінерал. лікув. води, а також буд. матеріали – гравій, облицюв. каміння (мармуризов. вапняки, мрамур, доломіти) тощо. Виявлені великі поклади менілітових сланців, що залягають широкою смугою (подекуди до 1,5 км) уздовж гір. У метаморфіч. комплексі відомі окремі вияви стратиформ. колчеданно-поліметаліч., мідно-колчеданних, баритових і залізо-марганц. руд.

У межах провінції К. у. виділяють 7 фіз.-геогр. областей. *Передкарпатська височинна фізико-географічна область* лежить у межах Львів., Івано-Фр. і Чернів. обл. Вис. 200–700 м. Простягається вздовж [Зовнішніх Карпат](#) з Пн. Зх. на Пд. Сх. Приурочена до *Передкарпатського прогину*, що заповнений потуж. товщею неоген. відкладів – глин, пісковиків, мергелів, сланців, а також антропоген. водно-льодовик., річк.-озер. піщаних, глинистих, галечник. нашарувань. Зовн.-карпат. фіз.-геогр. область лежить у межах Львів., Івано-Фр. і Чернів. обл. Простягається смугою 260–280 км із Пн. Зх. на Пд. Сх. До неї належать [Бескиди Східні](#), [Горґани](#), *Покутсько-Буковинські Карпати*. Це середньо- й низькогір. хребти з вис. 800–1000 м, складені крейдовими й палеоген. гір. породами (чорними сланцями, пісковиками тощо). [Вододільно-Верховинська фізико-географічна область](#) лежить у межах Львів., Івано-Фр. і Закарп. обл. У рельєфі переважають низько- й середньогір. хребти з вис. 800–1200 м, складені породами крейдового й палеоген. періодів (сланцями, пісковиками та ін.); а також міжгір. улоговини, верховини. До неї належать Верховин. хребет, [Вододільний хребет](#), Горґани, а також Ворохта-Путил. низькогір'я, *Стрийсько-Сянська верховина*, [Воловецька верховина](#), *Ясінська улоговина*. *Полонинсько-Чорногірська фізико-географічна область* (лежить у Закарп. та Івано-Фр. обл.) – найвища частина К. у., з добре вираженою висот. поясністю ландшафтів. Розташ. між Вододіл.-Верховин. фіз.-геогр. областю, *Рахівсько-Чивчинською фізико-*

географічною областю та [Вулканічно-Карпатською фізико-географічною областю](#). До неї належать *Полонинський хребет*, гір. масиви *Свидовець*, Чорногора та [Гринявські гори](#), складені породами юрського, крейдового й палеоген. періодів (вапняками, конгломератами тощо). Рахів.-Чивчин. фіз.-геогр. область знаходиться у сх. частині Закарпаття; сформов. найдавнішими в К. у. гір. породами – палеозой. вапняками і сланцями, тріасовими конгломератами, вапняками й доломітами, юрськими вапняками, крейдовими сланцями та пісковиками. Схили *Рахівських гір* і *Чивчинських гір* круті, їх вершини і гребені гострі; розчленов. глибокими річк. долинами на окремі масиви. Чивчин. гори – вододіл *Тиси*, *Пруту*, *Серету*. Вулкан.-Карпат. фіз.-геогр. область (Вулкан. Карпати) лежить у межах Закарп. обл., на Пд. Зх. від *Полонинсько-Чорногірського брилового середньогір'я*. До неї належать [Вулканічний хребет](#), Березне-Ліпшан. долина, [Іршавська улоговина](#) та [Верхньотисинська улоговина](#). Вулкан. Карпати утворилися в неогені. Хребет складений вулкан. породами: андезитами, туфами, базальтами. Над прилеглою [Закарпатською низовиною](#) хребет піднесений на 600–700 м. Долини *Тиси*, [Боржави](#), *Латориці* розділяють Вулкан. хребет на окремі масиви. Закарп. низовинна лісолучна фіз.-геогр. область (Закарп. низовина) прилягає на Сх. до Вулкан. хребта. У тектон. відношенні приурочена до [Закарпатського прогину](#) (сформов. продуктами руйнування гір. порід: брилами, галькою, глинами, піском). Поверхня Закарп. низовини рівнинна, найвищі висоти не перевищують 120 м.

Для ландшафту К. у. характерна складна система територ. одиниць, які формують високо-, середньо-, низько- та передгір. яруси. До високогір. ярусу належать давньольодовик.-високополонин. флішеві гір. ландшафти з максимумом віднос. перевищень до 1500 м (масиви Чорногора, Свидовець та ін.) в осьовій частині гір. Для цього ярусу також характерний давньольодовик.-високополонин. кристаліч. ландшафт (*Мармароський масив*, Чивчин. гори). Середньогір. ярус (осн. за площею) формують 3 види ландшафтів: середньогір.-полонин. (перевищення до 1300 м), представлені масивами Полонин. хребта (*Рівна*, [Боржава](#), [Красна](#)); потужне зовн. пасмо – середньогір.-скибові ландшафти (перевищення до 1000 м), найтипівіше виражені в [Бескидах](#), *Покутсько-Буковинських Карпатах*; уздовж пд. краю К. у. простягаються середньогір.-давньовулкан. ландшафти Вулкан. Карпат (*Маковиця*, *Синяк*, [Великий Діл](#), *Тупий*). Ландшафти низькогір. ярусу простягаються 2-ма смугами всередині гір і формують їхні крайові структури. Міжгір.-верховин. ландшафти (перевищення до 400 м) пов'яз. з Гол. Карпат. вододілом (Стрий.-Сян., Воловець та ін. верховини, а також Міжгір., Верхньобистрицька, Ясін., Ворохтян. та Верховин. улоговини). Тут розташ. осн. карпат. перевали (*Ужоцький перевал*, [Верецький перевал](#), [Воловецький перевал](#), *Торунський перевал* та ін.). До регіон. розлому, що обмежує флішеві Карпати, приурочені низькогір.-стрімчак. ландшафти – Угольський, Свалявський та ін. (перевищення до 400 м). Тут зосереджені найвідоміші карст. печери регіону (див. [Карпатські печери](#)). Пн.-сх. край К. у. формують низькогір.-скибові ландшафти

(перевищення до 400 м) у межиріччях [Дністра](#), *Стрию*, *Свічі*, *Лімниці*, [Бистриці](#), *Пруту*, *Черемошу*, *Серету*. Горбогір.-улоговинні ландшафти (перевищення 300 м) характерні для межиріч Тиси, *Тересви*, *Тереблі*, *Ріки*, *Боржави*, *Латориці* на Закарп. низовині.

Клімат К. у. переважно помірно континентал., теплий, з циклон. та антициклон. вторгненнями атлантич. повітря. Пересічна річна температура повітря в К. у. від +5 до +7 °С, а на найвищих гір. масивах – Чорногорі, Свидовці, у Гриняв. горах – до +4 °С і менше. Навіть в умовах низькогір'я річні температури повітря не перевищують +7 °С. Т-ра найтеплішого місяця (липень) у передгір'ях від +18 до +20 °С, у високогір. ярусі – від +8 до +10 °С, найхолоднішого (січень) – відповідно від –3 до –6 °С та від –8 до –9 °С. Середньорічна кількість опадів від 500–800 мм у передгір'ях і до 1600–2000 мм на найвищих хребтах. Найбільша кількість опадів зафіксов. наприкінці 1930-х рр. побл. с. Руська Мокра Тячів. р-ну Закарп. обл. (2238 мм). Значна кількість опадів зумовлює формування селів – зливових водно-щебених у пд.-сх. і пд. частинах гір, сніжно-дощових, водно-щебених і водно-дрібнбрилових у межах Вододіл.-Верховин. й Вулкан. масивів. Навесні сніг довго лежить на округлих вершинах гір. У високогір'ї часті снігові лавини. Постій. сніжників, як і загалом у Карпатах, у К. у. немає.

В умовах достат. й надмір. зволоження формується густа (до 1,5 км/км²) гідрогр. мережа – численні притоки Тиси, Дністра й Пруту, частково Сяну та Дунаю (*Серет*, *Малий Серет*). Вони належать до річок мішаного живлення з переважанням дощового. Режим паводковий протягом усього року. Після дощів і танення снігу вода потоками збігає з гір у долини й часто спричиняє повені. У давньоольодовик.-високополонин. ландшафтах збереглися невеликі досить глибокі карові озера ([Бребенескул](#), [Верхнє](#), *Несамовите*, [Ворожеська](#), [Апшинець](#) та ін.). Найбільше з озер обвал. типу – *Синевир*. Трапляються залишки штуч. водойм – гатей. За умовами формування та залягання підзем. вод К. у. належать до гідрогеол. області Карпат.

В К. у. чітко виражена висотна ландшафтна диференціація рослин. та ґрунт. покриву. До 400–700 м над р. м. розвинений передгір. пояс з дубово-грабовими й дубовими лісами. Низькогір. пояс піднімається від 700 до 1200 м над р. м. Основу його рослин. покриву формують високостовбурні букові, мішані буково-смерекові, ялиново-смерекові ліси на гір.-ліс. буроземах. Середньогір. пояс досягає 1200–1500 м над р. м., у ньому переважають ялинові та ялиново-ялицеві ліси на бурих гір.-лісових ґрунтах. Вище, у субальп. поясі (1500–1800 м над р. м.), ростуть чагарники з гірської сосни, вільхи зеленої, ялівцю сибірського на бурих торфуватих ґрунтах, схили вкриті субальп. луками та пустищами з гір.-лучно-бурозем. ґрунтами, на скельних відслоненнях сформов. наскельна рослинність, у складі якої є багато ендеміч. видів рослин. Альп. пояс, який у К. у. представлений фрагментарно, простягається на вис. понад 1800 м над р. м., у ньому переважають угруповання ситника трироздільного та осоки приземкуватої. У міжгір.-верховин.

ландшафтах і в річк. долинах поширені луки, характерні угруповання вільхи, верби. Особливу природоохоронну цінність становлять ліси з домінуванням кедрової сосни європейської, модрина європейської, а також букові праліси. Заг. лісистість становить понад 40 % (більша у 2,5 раза ніж в Україні загалом).

За геоботан. районуванням К. у. належать до Сх.-Карпат. гір. геоботан. підпровінції, у складі якої виділяють 5 геоботан. округів, 21 р-н та 11 підрайонів. Природна флора судин. рослин К. у. налічує бл. 2000 видів (50 % флори Карпат, бл. 60 % – України), зокрема 125 ендеміч. таксонів. 230 видів судин. рослин внесено до Червоної книги України (бл. 40 % видів, що охороняються в Україні).

У фауні переважають представники ліс. комплексу. Трапляються олень благородний, заєць, лисиця, вовк, ведмідь бурий, кіт лісовий, рись, куниця, видра, дика свиня, борсук, білка; з ендеміків – білка карпатська, полівка снігова. Серед птахів – тетерук, орябок, дятел строкатий і чорний, синиця чорна й чубата, лелека чорний, беркут, шишкар ялиновий, змієїд, а також значна кількість переліт. птахів; з ендеміків – глухар карпатський. Плазуни і земноводні представлені саламандрою плямистою, тритоном карпатським, полозом лісовим, ящіркою живородною, жабою прудкою, квакшою та ін. У гір. річках водиться форель. До Червоної книги України внесено 179 видів, зокрема 83 безхребетних і 96 хребетних (33 % фауни України).

В К. у. зосереджено бл. 1600 природоохорон. об'єктів, що займають 28 % заг. площі гір (найвищий показник по Україні). Серед них – заповідники: [Карпатський біосферний заповідник](#) (Закарп. обл.), природ. заповідник [«Горгани»](#) (Івано-Фр. обл.); нац. природні парки: [Карпатський національний природний парк](#), [«Гуцульщина»](#), Верховинський (усі – Івано-Фр. обл.), [Ужанський національний природний парк](#), [«Синевир»](#), [«Зачарований край»](#) (усі – Закарп. обл.), [«Сколівські Бескиди»](#) (Львів. обл.), [Вижницький національний природний парк](#), [Черемоський національний природний парк](#) (обидва – Чернів. обл.); регіон. ландшафтні парки: Надсянський, [Верхньодністровські Бескиди](#) (обидва – Львів. обл.), Притисянський (Закарп. обл.), [Черемоський регіональний ландшафтний парк](#) (Чернів. обл.); заказники заг.-держ. значення: [«Грофа»](#), [Бредулецький заказник](#) (обидва – Івано-Фр. обл.), [Річанський заказник](#), [Тур'є-Полянський заказник](#) (обидва – Закарп. обл.) та ін.; значна кількість заказників, пам'яток природи й заповід. урочищ місц. значення. У Карпат. біосфер. заповіднику, нац. природ. парках і регіон. ландшафт. парках – значні зони антропоген. ландшафтів і рекреації, в яких ведеться сільс. і ліс. госп-во, є населені пункти, розвивається туризм. На кордоні Польщі, Словаччини та України у Бескидах створ. міждерж. природоохорон. об'єкт, резерват біосфери – [«Східні Карпати»](#), до складу якого на території України належать Ужан. нац. природ. парк та Надсян. регіон. ландшафт. парк. Особливе міжнар. значення для збереження біорізноманіття Карпат. гір. системи становить словац.-укр. природ. об'єкт [«Букові праліси Карпат»](#) (див. [Праліси](#)

Карпат), що є у переліку світ. природ. спадщини ЮНЕСКО. Він представлений 10-ма окремими масивами, розташ. вздовж осі завдовжки 185 км від Рахів. гір і Чорногори на Зх. до гір Буковські Врхи та Вигорлат у Словаччині. Пл. цього об'єкта становить 77 971,6 га, з яких 29 278,9 га – заповідне ядро, 48 692,7 га – буферна зона. Понад 70 % тер. об'єкта розташ. в Україні.

Різноманіття природ. умов і багаті бальнеол. ресурси К. у. сприяли формуванню курорт. р-ну міждерж. значення. В останнє десятиліття лікув.-бальнеол. і рекреац.-оздоровчі галузі набули найбільшого розвитку на значній частині тер. регіону.

У галуз. структурі пром. сектору К. у. вагому роль відіграють машинобудування та металообробка, легка, харч., ліс., деревообробна та целюлозно-паперова галузі. Значний потенціал мають підприємства с.-г., буд.-шляхового, хім. машинобудування для легкої та харчової промисловості, а також підприємства побут. приладів. Розвиток галузей паливно-енергет. комплексу (електроенергетика, нафтопереробна, газова, вугіл. пром-сть) Карпат. регіону направлений на стійке забезпечення потреб економіки краю в паливі та енергії. Нині в регіоні нафт. пром-сть представлена добуванням і переробкою нафти Зх. нафтонос. р-ну. В останні роки відбувається переорієнтація багатьох тер. регіону на рекреац. діяльність і традиц. форми с. господарства.

Карпат. гори та прилеглі тер. створюють умови для певної простор. ізоляції тих чи ін. частин насел. і сприяють формуванню й збереженню їхньої локал. самобутності. В К. у. – найбільша кількість субетніч. груп. Осн. етнічна група – [гуцули](#) (Верховин., Надвірнян. і Косів. р-ни Івано-Фр. обл., Путил. та Вижниц. р-ни Чернів. обл., Рахів. р-н Закарп. обл.). На тер. Закарпаття та прилеглих тер. проживають *русини*; залежно від того, в яких геогр. умовах живуть їхні представники, нерідко розрізняють 2 локал. територ. групи – долиняни і верховинці. На Пн. Зх. від ареалу гуцулів і русинів живуть [бойки](#) (Рожнятів. і Долин. р-ни Івано-Фр. обл., Сколів., Турків., а також частково Стрий., Самбір. й Старосамбір. р-ни Львів. обл. та деякі села Міжгір., Великоберезнян. та майже всього Воловець. р-нів Закарп. обл.). На крайньому Зх. України – поселення *лемків* – етніч. групи укр. горян, які до 1947 становили осн. насел. тер. польс.-словац. міжкордоння по обидва боки Карпат. гір (див. [Акція «Вісла»](#)).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Природа Українських Карпат. Л., 1968;
2. Геоботанічне районування Української РСР. К., 1977;
3. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. К., 1985;
4. Украинские Карпаты. Природа. К., 1988;
5. Заставний Ф. Д. Фізична географія України. К., 2000;
6. Праліси в центрі Європи: Путівник по лісах Карпат. біосфер. заповідника. Бірменсдорф; Рахів, 2003;
7. Собашко В. Дорогами і стежками Карпат. Л., 2003;
8. Стойко С. М. Географічні закономірності висотної диференціації рослинного покриву в Українських Карпатах // Наук. вісн. Нац. лісотех. університету України. 2003. Вип. 13.3;
9. Тасенкевич Л. Розмаїття флори судинних рослин в Українських Карпатах // Вісн. НТШ: Екол. зб. 2003. Т. 12;
10. Гамор Ф. Д., Довганич Я. О., Покиньючерда В. Ф. та ін. Праліси Закарпаття. Інвентаризація та менеджмент. Рахів, 2008.

Бібліографічний опис:

Карпати (Карпатські гори) / О. О. Кагало // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-9920>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).